

Демидак І. Р.,
викладач кафедри технічного перекладу
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
E-mail: i.demydyak@gmail.com

ІНТЕРДИСКУРСИВНІСТЬ ЯК СПОСІБ РУЙНУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

У статті розглянуто руйнування гендерних стереотипів традиційних казок через інтердискурсивні маркери на прикладі трилогії мультфільму «Шрек». Проаналізовано поняття «гендер» та порушення гендерних стереотипів. Досліджено симбіоз дискурсів, які формулюють реальність та змінюють сталі функції казок, дію інтердискурсивних маркерів на реалізацію сприйняття глибинних та поверхневих алюзій різною глядацькою аудиторією.

Ключові слова: гендер, гендерні стереотипи, інтердискурсивність, дискурс, маркери, казка.

У сучасному суспільстві гендерні стереотипи виступають як певні культурні та загальноприйняті норми. Гендер пов'язаний перш за все із змістом, що ми його вкладаємо у відповідні відмінності в рамках культури. Гендер означає різні речі для різних людей, тобто є крос-культурним. Дослідники стверджують, що гендер не є вродженим, а набутим, це те, що прищеплює нам соціум. Батьки ставлять різні вимоги до своїх дітей, відповідно до їхньої статі, купуючи їм різні книги, прищеплюючи різні ідеали. Гендерна ідентичність конструюється індивідом у процесі гендерної (статеворольової) соціалізації, що визначається як «процес набуття індивідом психологічних і поведінкових властивостей, характерних для жінок або чоловіків» [6, с. 33]. Дж. Батлер описує гендер «як безперервну дискурсивну практику», а отже, люди навчаються, як їм слід поводити себе згідно з гендерними очікуваннями з раннього дитинства. Таке трактування терміна є актуальним для нашого дослідження, оскільки ми розглядаємо вплив дискурсів на зміну гендерних стереотипів.

У нашій розвідці здійснено спробу на матеріалі трьох частин мультфільму «Шрек» розглянути руйнування гендерних стереотипів традиційних казок через інтердискурсивні маркери. **Актуальність** дослідження визначаємо з огляду на те, що питанням гендеру та гендерних стереотипів займаються як українські дослідники (А. М. Волобуєва, К. Коваленко, Н. Ф. Остапенко, Н. М. Сидоренко, Т. І. Старченко, Р. І. Федосієва), так і іноземні (Дж. Батлер, А. Дрют, Дж. Сандерленд, Дж. Ургер).

Метою дослідження є огляд персонажів, порівняння героїв мультфільму «Шрек» з їхніми казковими прототипами. Одним з основних **завдань** є проаналізувати руйнування функцій казок, вплив інтердискурсивних маркерів на реалізацію сприйняття глибинних і поверхневих алюзій різною глядацькою аудиторією.

О. О. Селіванова визначає поняття «гендер» як стать людини з огляду на розподіл між чоловіком і жінкою соціальних функцій, форм діяльності, специфіки поведінки, культурних норм тощо. Він створюється (конструюється) суспільством як соціальна модель жінок і чоловіків, що визначає їх становище і роль у суспільстві та його інститутах (сім'ї, політичній структурі, економіці, культурі та освіті тощо). Гендер будується шляхом соціалізації, розподілу праці, рольових статусів, прийнятих у суспільстві, а також на підставі свідомості членів спільноти (гендерної ідентифікації). Він є продуктом розвитку соціуму, гендер має ознаки інституційності, ритуалізованості, релятивності і конвесційності» [4, с. 108].

Будь-які стереотипи часто є нормами суспільства, їхні порушення трактуються як порушення суспільних цінностей. Казка як культурний код несе в собі асоціацію з певними гендерними стереотипами, зокрема образом мужнього чоловіка-рятівника та жіночим образом принцеси, яка традиційно володіє основними позитивними фемінними рисами: красою, добротою, благородністю, ніжністю й емоційною чутливістю. Традиційний жанр казки ретельно проаналізований вченими. Проте «Шрек» виходять за рамки звичайних чи навіть феміністських казок, оскільки містить

дискурси, характерні для кількох кінематографічних жанрів (наприклад, романтична комедія), також телевізійного жанру (наприклад, ток-шоу)[9]. Мультфільм дозволяє нам розглянути взаємодію дискурсів та їх вплив на руйнування гендерних стереотипів краще, ніж просто казка чи оповідання. Щоб охопити усю «сукупність» тексту, слід розглянути невербальні елементи[9], а отже, у дослідженні експлікуються не лише діалоги, але й поведінка персонажів, їхні міміка та жести. Саме рухи можуть створювати додатковий гумористичний ефект, який стане помітним лише для особливо обізнаних глядачів. Імплицитні інтердискурсивні маркери, які нашаровуються на особистості героїв, – це елементи, запозичені з особистого життя акторів та відомих людей, які озвучили персонажі мультфільму. Ілюстрацією цього є вживання Феєю-Хресною британського сленгу, який вказує на англійське походження акторки Дженіфер Сондерс, яка озвучила персонаж. «*He climbs the highest bloody room of the tallest bloody tower*» [12]: оскільки цей мультфільм є американським, очікується використання американського сленгу, а фраза «*bloody*» в Америці має пряме значення «заюшений кров'ю», в такому випадку американці вживали б «*damn*». Цей епізод також порушує й інше питання: вживання ненормативних слів, які порушують канони традиційної казки та ламають стереотипні образи казкових героїв.

Протягом століть у казках створювався чіткий стереотипний образ головної героїні. Щоправда, сучасні дослідники доводять, що протягом останнього десятиліття жіночі персонажі «Діснею» (саме мультфільми, створені цією компанією, використані авторами мультфільму «Шрек» як матеріал для пародіювання) вже однозначно не є носіями однієї характерної риси, а є значно багатограннішими, героїні набувають навіть маскулітних рис. Компанія «Дісней» створює нове на основі старого, трансформуючи його згідно з потребами та вимогами сучасності, проте не руйнуючи основних культурних засад, завдяки яким глядачі полюбили відомі мультфільми. Режисери створюють нові казки, враховуючи зміни в суспільстві, адаптуючи їх, відштовхуючись від новітніх часів, проте всі казки і надалі відтворюються в консервативній манері. На відміну від цього, мультфільм «Шрек», створений компанією «Дрімворкс», «руйнує та підриває казкові норми, такі як ідеалізована краса та гетеронормативність, проте в деяких випадках він робить більше, зокрема зміцнює традиційніпатріархальні цінності, а не підриває їх (як стверджують деякі дослідники – І. Д.) [7].

В. Я. Пропп, вивчаючи історичні корені чарівної казки, розкрив походження багатьох образів і мотивів, їхній зв'язок з побутом, традиціями, обрядами тощо. Дослідник класифікував сюжети казок та вивів формули їх створення. Сталою формулою казки В. Я. Пропп вважав «новий вигляд, який отримує герой» [2, с. 58]. Головні герої завжди є красивими, а навіть якщо на початку розповіді зовнішність персонажу є потворною, то зрештою як винагороду він отримає красу. В мультфільмі «Шрек» руйнується стереотип краси. Класичні Діснеївські героїні завжди наче «вказували», якими повинні бути молоді дівчата зовнішньо і як їм слід поводити себе, щоб врешті-решт дочекатися свого принца. На противагу цьому, в мультфільмі «Шрек» красивими є не лише ті героїні, які схожі на ляльок Барбі. Таким чином автори змушують глядачів помічати не зовнішню красу, розуміти, що внутрішній світ персонажа не завжди відповідає його вигляду. У традиційних казках некрасивий персонаж ототожнюється із негативним, злим, хіба що його, згідно з традиціями казкових формул В. Я. Проппа, зачарували. Ілюстрацією цього є казка «Красуня і чудовисько», яка стало основою фінальної сцени першої частини мультфільму. В цьому прикладі актуалізується ефект зламаною очікування. Після перемоги кохання Шрек не перетворюється на прекрасного принца, а навпаки, головна героїня Фіона, відмовляючись від свого людського образу красивої рудоволосої принцеси заради кохання, назавжди перетворюється на зелене чудовисько, але, попри це, вона не втрачає своєї внутрішньої краси та «жіночої» привабливості, яка підпорядковується та відповідає образу головного героя, який є страшним зеленим огром (*ogre* з англійської – «велетень-людоджер» (у казках) [5]).

Аналізуючи мультфільм «Шрек», зазначаємо, що автори мультфільму запозичили не лише сюжети відомих казок, але й персонажів традиційних казок, змінивши їх за допомогою інтердискурсивних та інтертекстуальних маркерів, які можна розглядати як «аудіовізуальну розмову» традиційного та сучасного світу казок. Дж. Ангер та Дж. Сандерленд розглядають мультфільм «з

точки зору його відтворення і заперечування гендерних стереотипів»[9]. У традиційних казках головні героїні є стереотипними жіночими персонажами, які очікують на принца, що прийде та врятує прекрасну принцесу. На противагу цьому стереотипу, у третій частині мультфільму «Шрек» усі принцеси об'єднуються та вирішують самотужки побороти Фею-Хресну та її сина.

«Fiona: Okay girls, from here on out, we're gonna take care of business ourselves.

... Snow looks determined. She rips off a sleeve, revealing a Dopey tattoo.

Sleeping Beauty tears the bottom of her dress.

The Queen puts lipstick smudges under her eyes (a la a football player).

Cinderella sharpens the heel of her glass slipper.

Doris burns her bra.

The Princesses place their hands over Fiona's»[11].

В цьому епізоді взаємодіють різні дискурси, такі як казковий та феміністичний, які поєднуються з дискурсом кіно. Ця сцена запозичена з фільму «Ангели Чарлі». Обізнані глядачі зможуть провести паралелі з акторкою Камерон Діаз, яка озвучувала головну героїню Фіону та яка знімалася в цьому фільмі. Багато сучасних жінок навчаються східних єдиноборств, щоб захистити себе в разі небезпеки. У мультфільмі тендітні казкові принцеси відповідають образам епохи пост-феміністичних жінок. Принцеси відтворюючи сцену з вищезгаданого фільму, встаючи в коло, вступають у двобій із ворогами.

Характеризуючи цей жіночий персонаж, ми бачимо в ньому риси, притаманні сучасній жінці, яка, підкоряючись чоловікові, не розчиняється в ньому повністю, довіряючи цілком його рішенням та волі, завжди має «запасний план», і коли потрібно, діє сама, беручи ситуацію під свій контроль, та героїня мультфільму принцеса Фіона, зображена як жінка, яка є главою сім'ї, саме вона приймає вирішальні рішення та бере на себе функції захисту, хоча і бажає, щоб саме чоловік взяв на себе головну роль.

За допомогою дискурсу кінофентезі, а саме – телесеріалу «Ксена – принцеса-воїн» та фільму «Матриця», Фіона набуває додаткових рис, вона руйнує стереотипи беззахисної принцеси. Пропри очікування, що саме Шрек рятуватиме Фіону від Робін Гуда (якого в мультфільмі називають *monsieur Hood*, який, вважаючи, що Шрек викрав Фіону, хоче врятувати її), Фіона, користуючись бойовим мистецтвом кунг-фу, сама захищає Шрека, Віслюка та себе. *«There is a grunt as Fiona swings down from the tree limb and knocks Robin Hood unconscious»[12].* У сцені бійки між Фіоною і людьми Робін Гуда дія зупиняється, і камера облітає навколо персонажів. Це відсилання до фільму «Матриця».

У традиційних казках героїчні вчинки чоловіків заставляють жінок подивитися на них іншими очима. В цьому епізоді саме мужня поведінка Фіони змушує Шрека переглянути ставлення до неї.

«Shrek: Hold the phone. (drops Donkey and begins walking after Fiona) Oh! Whoa, whoa, whoa. Hold on now. Where did that come from?

Fiona: What?

Shrek: That! Back there. That was amazing! Where did you learn that?»[12].

Попри те, що Фіона зображує сильну, часто феміністичну жінку, вона не відмовляється від сім'ї [7], для неї насамперед важливими є чоловік та діти. Наведений приклад ілюструє синтез феміністичного та сімейних дискурсів. На думку А. Дрютт, мультфільм «Шрек» виступає на підтримку гетеросексуальних стосунків та, незважаючи на присутність самостійних жіночих персонажів, які є самодостатніми, підтримує сімейні цінності. Присутність гомосексуальних персонажів не руйнує сімейний дискурс та в жодному разі не підтримує нетрадиційну орієнтацію, оскільки образи транссексуальних героїв створені для додаткового комічного ефекту.

У будь-якому разі поява таких героїв руйнує традиційні канони казки. В казках жінки часто перевдягалися в чоловіків, щоб досягнути певної цілі, оскільки жінку не розглядали як таку, що може битися та долати перешкоди, особливо якщо для цього потрібно докласти силу. Незважаючи на всі вимушені перетворення, жінки не втрачали своїх фемінних рис. Натомість деякі персонажі мультфільму, одягаючись у жіночий одяг, імпліцитно натякають на свою нетрадиційність.

Великий поганий Вовк – герой, добре усім знайомий з казок «Червона Шапочка» чи «Троє поросят», хоч і не є одним з головних героїв мультфільму, але добре запам'ятовується глядачам не лише тому, що ходить на двох задніх лапах, але й тому, що одягнений в одяг Бабусі (з казки «Червона Шапочка») – рожеву квітчасту нічну сорочку. При цьому особливу увагу привертає до себе глибокий м'який голос Вовка, який спантеличує глядачів щодо його гендерної належності. Безперечно, це створює додатковий комічний ефект. Якщо у першій частині мультфільму ми ще можемо сумніватися щодо нетрадиційності Вовка, то у третій частині Фея-Хресна називає його «*gender confused*», чим акцентує та привертає дорослу аудиторію до питання транссексуальності.

Неоднозначним персонажем мультфільму є і Доріс, одна із зведених сестер Попелюшки, яка вперше з'являється у другій частині мультфільму. Вона зображена особливо негарною жінкою з чоловічими рисами обличчя. Розмовляючи глибоким чоловічим голосом, змушує не лише глядачів, але й деяких персонажів вагатися щодо її гендерної належності. Фіона, виконуючи пісню «*Grils just wanna have fun*», не впевнена в тому, що Доріс є справді жінкою, а не трансвеститом, каже «*You go ... girl?*» [10].

Варто зазначити, що деякі дослідники «застерігають батьків, що, проголошений як нешкідлива розвага, мультфільм містить тонкі сексуальні повідомлення. Одне з таких тонких повідомлень, закодоване в характері бармена-транссексуала, який має неприємну зовнішність, що поєднує як чоловічі, так і жіночі риси – зауважимо, що персонаж озвучує ведучий ток-шоу Ларрі Кінг, що додає до плутанини критикам» [9]. Усі жіночі персонажі озвучували жінки, а Доріс озвучив чоловік, що однозначно вказує на «її» стать.

Проте ми вважаємо, що мультфільм, без сумніву, не має справді негативного впливу, про який говорить автор вище зазначеної цитати, оскільки аналіз контексту дає можливість зрозуміти те, що повідомлення буде адекватно сприйняте лише тією аудиторією, яка володіє певною інформацією та може належним чином трактувати її.

Таким чином, гендерний дискурс виступає важливим елементом створення мультфільму. Симбіоз дискурсів формує реальність та відбиває зміну гендерної ідентичності сучасності, віддзеркалюючи сьогодишнє суспільство, тому, безсумнівно, є актуальним для дослідження, оскільки характерним для мультфільму «Шрек», орієнтованого на широку аудиторію, є «свобода використання інтедискурсивності» [9]. Проведений нами аналіз свідчить, що взаємозв'язок дискурсів та їх вплив на руйнування гендерних стереотипів є очевидним.

Список використаної літератури

1. Коваленко К. Усвідомлення гендерних стереотипів в «життєвих сценаріях» як можливості створення гармонійної сім'ї / К. Коваленко. – К.: Основи, 2007. – 199 с.
2. Пропп В. Я. Морфология сказки / В. Я. Пропп. – М.: Наука, 1969. – 168 с.
3. Розум С. И. Психология социализации и социальной адаптации человека / С. И. Розум. – СПб.: Речь, 2006. – 366 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К., 2006 – 716 с.
5. Abbylingvo – Електронний англо-український словник.– Режим доступу: <http://www.lingvo.ua/uk/Translate/en-uk/ogre>
6. Butler J. Gender trouble: feminism and the subversion of identity. – New York: Routledge, 1990.– Режим доступу: http://www.lauragonzalez.com/TC/BUTLER_gender_trouble.pdf
7. DrewettAnne. Curses, Ogres and Lesbians. An Examination of the Subversion and Perpetuation of Fairy Tale Norms in Two Adaptations of Beauty and the Beast – Режим доступу: <file:///C:/Users/DMD/Desktop/FULLTEXT01.pdf>
8. Marion Gymnich. In cooperation with Stefanie Hoth. Gendered (Re)Visions: Constructions of Gender in Audiovisual Media. Göttingen / Marion Gymnich, Kathrin Ruhl, Klaus Scheunemann. – Bonn: Univ. Press, 2010. – 270 p.
9. Unger J. W. Gendered discourses in a contemporary animated film: subversion and confirmation of gender stereotypes in Shrek [WWW document] / J. W. Unger, J. Sunderland. – Режим доступу: [http://www.ling.lanks.ac.uk/groups/clsl/docs/clsl124%20\(no%20figs\).pdf](http://www.ling.lanks.ac.uk/groups/clsl/docs/clsl124%20(no%20figs).pdf) [3/02/2007]
10. Andrew Adamson, Joel Stillman, J. David Stem and David N. Weiss Shrek 2 Script.– Dialogue Transcript [WWW document].– Режим доступу: http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/s/shrek-2-script-transcript.html [12/10/2006].
11. Peter Seaman, Jeffrey Price, Chris Miller, Aron Warner Shrek the Third [WWW document]. – Режим

доступу: http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/s/shrekthethird-script-transcript.html

12. William Steig & Ted Elliott SHREK [WWW document]. – Режим доступу: <http://www.imsdb.com/scripts/Shrek.html>[12/10/2006]7.

Демьдяк І. Р. Інтердискурс как способ разрушения гендерных стереотипов.

Аннотация

В статье рассмотрены разрушения гендерных стереотипов традиционных сказок через интердискурсивные маркеры на примере трилогии мультфильма «Шрек». Проанализированы понятия «гендер» и «нарушение гендерных стереотипов». Исследованы симбиоз дискурсов, которые определяют реальность и изменяют сложившиеся функции сказок, действие интердискурсивных маркеров на реализацию восприятия глубинных и поверхностных аллюзий разной зрительской аудиторией.

Ключевые слова: гендер, гендерные стереотипы, интердискурс, дискурс, маркеры, сказка.

Demydiak I. R. Disruption of gender stereotypes through interdiscursivity.

Summary

The article deals with the destruction of traditional fairy-tale gender stereotypes through the interdiscourse markers on the example of cartoon trilogy «Shrek». The notion of gender and gender stereotypes abuse are analysed. In modern society, gender stereotypes act as a kind of cultural and generally accepted standards. Gender is associated primarily with the content that we put in the corresponding differences within cultures. Many stereotypes are often the norms of society, and their violations are treated as violations of social values. Fairy-tales as a cultural code carry an association with certain gender stereotypes, such as women's image of the princess. The interdiscourse influence on the change of the cartoon characters' traditional image and modern cartoon in general are discovered. The symbiosis of discourses is investigated. Discourses articulate the reality and reflect the modern gender identity change, reflecting today's society, so that is why it is important for research as the interaction of discourses is typical for the cartoon «Shrek», which is aimed at a wide audience.

The article shows that the discourses' relationship and their impact on the destruction of gender stereotypes are obvious. The further analysis may be continued as the problem of gender is an up-to-date question not only in linguistic studies but in other fields too.

Key words: gender, gender stereotypes, interdiscursivity, discourse, marker, fairy-tale.

УДК 811.161.2'373.2-112

Денисюк В. В.,

кандидат філологічних наук, доцент

кафедри української мови та методики її навчання

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

E-mail: dvv2812@ukr.net

РЕЦЕПЦІЯ АНТИЧНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ СВІДОМОСТІ

У статті проаналізовано специфіку функціонування фразеологізмів античного походження в українському поетичному дискурсі середини XVII ст. Зроблено висновок про те, що головним фактором входження цих фразеологізмів в українську мову є їхня семантика, яку автори використовували для інтелектуалізації та надання більшої експресії творам.

Ключові слова: поетичний дискурс, українська мова XVII ст., антична міфологія, античність, фразеологізм, фразеологічна одиниця, семантика.

Для діяхронної лінгвістики проблеми історичної фразеології були і залишаються terra incognita. І справа тут не у відсутності чи наявності праць, у яких би ці питання проаналізовано в різних аспектах. Питанням формування фразеологічного фонду української мови присвячено ґрунтовні дослідження Л. І. Коломієць, М. М. Онишкевич, О. С. Юрченка, О. О. Суховій, М. В. Жуйкової, І. В. Черевко, В. В. Денисюка та ін. У коментарях до багатьох фразеологічних одиниць російської мови В. М. Мокієнко апелює до української фразеології. Однак поки що не можна знайти вичерпної відповіді на ключові питання історичної фразеології, що стосуються визначення її основних понять, термінів, критеріїв виокремлення фразеологічних одиниць та принципів їх опису. Писемні тексти